

SZABÓ ZSIGMOND

Tengelyi László *Őstények és világvázlatok* című könyvéről

Tengelyi László: *Őstények és világvázlatok*. Budapest, Atlantisz. 2017. 384 oldal

...we thought,

A further force of life
Developed from within,-
When death lit all the shortness up,
And made the hurry plain.
(Emily Dickinson)

Tengelyi László legújabb magyar nyelvű kötete, az Atlantisz Kiadónál megjelent *Őstények és világvázlatok* olyan tanulmányokat gyűjt egybe, melyek mind az utolsó nagy mű, a *Welt und Unendlichkeit* előmunkálataihoz tartoztak. A szerző már nem érhet meg egyik könyve megjelenését sem. Néhány nappal hatvanadik születésnapja után, 2014 júliusában váratlanul meghalt. A német nyelvű mű éppen temetése napján látott napvilágot. Akik most, jó három év távlatából elolvassák Tengelyi az alábbiakban recenzált tanulmányait, el fognak ámolni azon a tempón, melyet a szerző az utolsó éveiben diktált magának. Mintha tényleg nagyon sietett volna, hogy még maradjon ideje befejezni a művét. 2013 nyarán beszélgettünk; beszámoltam neki olvasmányélményeimről, és, ahogy mindig szoktam, ajánlottam neki könyveket, melyekről sejtettem, hogy nagyon érdekelnek. Azt válaszolta, teljes komolysággal, ugyanakkor ironizáló ünnepélyességgel, hogy neki ilyesmire már nincs ideje: „Fifukám, én már hamarosan meg fogok halni, és még szeretnék egy-két dolgot befejezni.”

Sikerült neki: szinte hihetetlenül nagy teljesítmény az, amit élete legutolsó néhány évében nyújtott, és a ránk örökül hagyott mű pedig méltán nevezhető nagyszabásúnak és kereknek. Ebben az immár lezártnak tekinthető életműben szétválaszthatatlanul összefonódnak egymással a tanítás, a filozófiatörténet-írás és az önálló fenomenológiai kutatás motívumai. Már a Wuppertali egyetem rajongva szeretett tanáraként írta meg Hans-Dieter Gondekkel közösen *Die neue Phänomenologie in Frankreich* című könyvét, melyben a fenomenológia általa meghatározott és leírt „harmadik alakját” mutatja be olyan érzékletesen és szabatosan, hogy a történet akkor még élő mindkét főszereplője (Marc Richir és Jean-Luc Marion) készségesen, szinte lelkesen ismerhetett önmagára. Marion úgy fogalmazott egy Tengelyi emlékére rendezett párizsi konferencián, hogy „jött László Magyarországról, hihetetlenül gyorsan kiismerte magát, és elmondta nekünk, hogy mi is történt itt velünk az elmúlt harminc évben. És akkor mi is megértettük, hogy talán tényleg.” És ha valaki

ismeri Marion és Richir kölcsönös személyes ellenszenvét és szakmai ellentétét, *akkor* képes igazán érzékelni e kijelentés súlyát. Tengelyi minden bizonnyal legnagyobb és legjelentősebb filozófiatörténeti és tudománypolitikai tette az volt, hogy az addig említésre sem méltatott, hóbortos különként elkönyvelt Marc Richirt jelentős szerzőként emelte be a fenomenológiai hagyomány kánonjába. Érzek némi elégtételt és büszkeséget ez ügyben, mert Marc Richir jelentőségére nekem volt alkalmam első ízben felhívni a nagy tudós figyelmét. A most megjelent könyvben remek „problématörténeti rekonstrukciókat” (Tengelyi legerősebb műfaja) találunk a legújabb francia fenomenológiáról, melyet a szerző a fenomenológia harmadik – a husserlivel és a heideggerivel összemérhető – nagy történeti alakzataként azonosít.

Az *óstények és világvázlatok* tanulmányainak olvasója azonban hamar felfigyelhet arra a különös körülményre, hogy Tengelyi nemcsak tudós filozófiatörténészként viszonyul a kortárs fenomenológia áramlataihoz, hanem ő maga is aktív és befolyásos szereplője annak a közegnek, amelyről ír. Tengelyi tollából úgy folyik az egész életműveket értékelő problématörténeti rekonstrukciók sora (ott van szinte az egész nyugati filozófiatörténet: Husserl, Heidegger, Merleau-Ponty, Sartre és Arisztotelész, Marion és Richir, az elmaradhatatlan Ricoeur, na és persze Kant; de egy-egy találó és lényeges megjegyzés erejéig még nagyon sokan), hogy ezenközben egy új, önálló fenomenológiai metafizika, egy „másik első filozófia” alapvetésének körvonalai kezdenek kirajzolódni a szemünk előtt. Tengelyi kezei között reflexív magmaként kezd viselkedni az a terep, az a fenomenológiai fogalomhálózat, melyre elemzései vonatkoznak, hisz épp ezek az elemzések, melyek maguk is hozzátartoznak a kortárs fenomenológia terepéhez, a szemünk előtt rajzolják át a térképet, kapcsolatot terem-

ve egymással összeegyeztethetetlennek tűnő gondolatirányok között.

A fenomenológián belül áthidalni kívánt ellentét Marion és Richir fenomenológiája között feszül, az egész koncepció alapvető célkitűzése pedig „fenomenológiai transzcendentalizmus” és „naturalista autarkizmus” viszonyának tisztázása. Tengelyi mindvégig legnagyobb példaképe, Immanuel Kant stílusában filozofál: antinómiákra bukkan, ám ezeket nem abszolutizálni törekszik, mint a dialektikus gondolkodás, és nem is a racionális gondolkodás végét látja bennük, mint a misztika, hanem megpróbálja eme ellentmondásokat lokalizálni, egy még átfogóbb architektonika keretei között elhelyezni, ezzel világítva rá a mindenkori tézis és antitézis közös hallgatolagos előfeltevéseire, vagy még inkább kölcsönösen egymásra visszavezethetetlen és egymással összeegyeztethetetlen igazságaira. Megkülönböztetni, mellérendelni és integrálni, anélkül hogy „spekulatív szertelenséggel” valamilyen végső alap után kapkodnánk, figyelmen kívül hagyva a tapasztalat eredendő heterogeneitását – ez Tengelyi transzcendentális filozofálásának az alapstratégiája. Ennyiben mindvégig kantianus és transzcendentális filozófus maradt. A finom egyensúlyozás tudós művésze.

A fenomenológián belül a „tisztá adományként” felfogott adottság (Marion) és „a spontán módon meginduló, tudatosan irányíthatatlan értelemképződés” (Richir) ellentétesnek látszó fenoménjai között Tengelyi a „transzposszibilitás” Maldiney-től és Richirtől származó fogalmával igyekszik kapcsolatot teremteni. Mind a „tisztá adottság-adomány”, mind pedig a „csillámlóan sokértelmű és irreverzibilis értelemképződés” jelensége szétfeszíti ugyanis a lehetőségek összességé-
ként elgondolt feltétlen egésznek, a kanti „transzcendentális ideálnak”, a korábbi transzcendentálfilozófiákban előfeltétele-

zett keretét. A tapasztalat tényszerű, faktikus *valósága* mindig több, mint *a priori* lehetőségeknek bármely eleve elgondolható összessége. Ez a mindkét szerzőnél megtalálható gondolat szolgáltat érvt Tengelyi számára ahhoz, hogy saját metafizikájában ne *a priori* szükségszerűségekből, hanem tényekből, semmi egyébire vissza már nem vezethető „metafizikai őstényekből” induljon ki.

A címben szereplő „őstények” az egyáltalában vett tapasztalás faktikus, tehát tényszerű, és ezáltal esetleges, ám mégis transzcendentálisnak tekintett feltételei. A cogito (az öneszmélés ténye), a téridőbeliség, az interszubsjektivitás, a világ nyitottsága, a történetiség azok a transzcendentális *experenciálék* Tengelyinél, melyek a korábbi transzcendentalizmusok kategóriái helyébe lépnek. (Talán ezzel a körülménnyel – a transzcendentális kategóriákból való származtatással – magyarázható, hogy miért éppen ezeket tekinti Tengelyi őstényeknek, és miért nem tekinti annak például a szexualitást vagy a nyelvet!) E transzcendentális lehetőségfeltételek azért tények, mert a létezésük eredendően esetleges adottság: Tengelyi szerint elgondolható, hogy ne legyen öntudat, de legyenek dinoszauruszok, üstökösök és a Nap is elektromágneses sugarakat bocsásson ki, ám mindez immár csak egy öntudat számára konstituálódó múltként vagy jövőként jelenhet meg. Ezért az öntudat ténye, tudatunk élményszerű adottsága faktikusan szükségszerű: valóságos, de nem *a priori* szükségszerűségekből fakad, hanem tényszerű, *a posteriori* szükségszerűség illeti csak meg. Esetlegesen szükségszerű, ahogyan maga a világ léte is, a többiekkel és közös történetünkkel együtt. A tapasztalás eme transzcendentális feltételeivel kapcsolatban azért használja Tengelyi az „experenciálék” gyengébb fogalmát, mert a tapasztalatfolyam végtelen nyitottsága és irreverzibilis keletkezése nem teszi lehe-

tővé, hogy azt egy véges, vagy akár megszámlálhatóan végtelen kategóriarendszer segítségével, mint az egyáltalában vett lehetőségek összességét kimerítően leírjuk és szabályozzuk. Ugyanakkor az experenciálék mint összhang-tendenciák mégis csak faktikusan szükségszerű keretfeltételei az egyöntetű tapasztalás egészének. Attól a metafizikai szubrepciótól (hibás behelyettesítéstől) megszabadítva őket, mely a feltétlen egészet, a lehetőségek összességét mint „legfőbb létezőt”, illetve a „létezők totalitását” gondolta el, eme őstények immár csak az eredendően nyitott tapasztalat konvergenciáját, tapasztalati és nem logikai értelemben vett konzisztenciáját hívatottak biztosítani.

Ami pedig a „világvázatokat”, illetve azok vetélkedő, „agonális” viszonyát illeti, a könyvben két egymással összeütközésbe kerülő, szinte az egész nyugati kultúra történetén átívelő, tudományos vállalkozásról esik szó: a filozófiáról és a természettudományokról. Közös bennük, hogy mindkettő a görögökkel kezdődő és végtelen feladatként meghatározott tudományos vállalkozás. Közös továbbá bennük a minden vallási, mitikus, világnézeti zártságon és biztonságkeresésen túllépő nyitottság, a világ végtelenségét figyelembe vevő vázlatyszerűség. A mindenkori véges tapasztalat nézőpontjából ugyanis a valóság végső mibenléte aluldeterminált: nincs mód eldönteni, hogy e két teljességre törekvő vázlat közül melyik bizonyul majd egyszer végül is igaznak. A fő különbség köztük a tudat tényének eltérő értelmezéséből fakad: a természettudomány alapbeállítottsága a „naturalisztikus autarkizmus”, mely a tudomány tárgyának a tudattal szemben zárt, a megismerő tudattól teljesen független és ugyanakkor teljesen meghatározott realitást tulajdonít, és a tudat megjelenését is ebből a tudatfüggetlen realitásból kívánja levezetni. Ezzel szemben a transzcendentálfilozófiai megköze-

lítás saját tudatom élményszerű adottságát (a szubjektivitást, az öntudatot, a cogitóban végrehajtott öneszmélést – ezeket itt szinonimáknak tekinthetjük) nem tartja figyelmen kívül hagyható körülménynek. Tengelyi fenomenológiai és szigorúan módszertani transzcendentalizmusa szempontjából az én, az egyes szám első személyű perspektíva, ha nem is logikai szükség-szerűséggel rendelkező transzcendentális lehetőségfeltétele bármely tapasztalatnak (így a természettudományos kutatásnak is), de mégis metafizikai östény, mely semmi egyébből nem levezethető vagy megmagyarázható, és mint ilyen mégiscsak rendelkezik egyfajta faktikus szükség-szerűséggel. Noha Tengelyi egy helyen elismeri, hogy a két világvázlat közötti ellentét valódi antagonizmus, mely magának a tiszta észnek egy antinómiájában (önmagával való meghasonlásában) gyökerezik, mégis lehetségesnek tartja, hogy viszonyukat paradoxon nélkül, a pusztá ész határain belül maradvá ábrázolja. Úgy gondolja ugyanis, hogy a fenomenológiának mint „módszeres munkafilozófiának” nem feladata, hogy egyszer s mindenkorra eldöntse idealizmus és naturalizmus/materializmus évezredes világnézeti vitáját. A világnézeti választást, Tengelyi szerint, rá kell bízni az „individuumokra”, illetve „állampolgárookra”, mert a kérdés tudományosan nem eldönthető. (Mintha csak a filozófus maga nem volna „individuum” és „állampolgár” is egyben.)

Anélkül, hogy itt részletekbe menő bírálatot adhatnék e túlságosan is vázlatosan ismertett nagyszabású koncepcióról, be kell vallanom, hogy e végkövetkeztetést nem találok sem maradéktalanul meggyőzőnek, sem egyértelműen vonzóknak.

Először is maradéktalanul meggyőzőnek azért nem, mert noha Tengelyi érzékeli és el is ismeri, hogy a két világvázlat „agonikus” viszonya végső soron a tiszta ész antinómiájában gyökerezik, ezzel az

antinómiával nincs mersze vagy spekulatív ereje újra szembenézni, hanem a kérdést, békítő szándékkal, a pusztá ész határain belül igyekszik tartani, és a végtelenbe kitolni. Ami már maga is ellentmondás. Hogyan lehetne a tiszta ész eredendő hasadtságát a tiszta ész határain belül elgondolni, és ezáltal megszüntetni e hasadtságot? Mintha a Kant és a transzcendentalizmus melletti elkötelezettség teljesen süket-tette volna Tengelyit a dialektikára és Hegel Kant-kritikájára is. Az én és nem-én megkülönböztetése maga is performatív és reflexív megkülönböztetés. Kettős megkülönböztetés: egyszerre vonatkozik a megkülönböztetés két egymást kizáró oldalára és magára a megkülönböztetésre. De maga a megkülönböztetés nem eshet az általa megvonat elkülönítés egyik oldalára sem. A tudat az, ami mindenről tudhat, ami nem tud önmagáról. Akkor ő maga, illetve az a minden, amiben ő maga is benne foglaltatik, tudhatnak-e önmagukról? Paradoxon. Nyilván csak annyiban, amennyiben nem, és csak annyiban nem, amennyiben igen. Az én, az öneszmélés maga ez a paradoxon, és csak ekként a paradoxonként ismerhet önmagára mint nem-létezőre, mint tiszta, negatív, abszolút önvonatközásra. Semmi mást soha nem fog találni, amiben maradéktalanul magára ismerhetne, mint az ön(vonatközás) eme abszolút ellentmondását. Ez az elfojtott antinómia az alapja minden racionális diskurzusnak, mely a valóság ellentmondásmentes és potencálisan teljes leírására, megismerésére törekszik. Ha a teljesség és ellentmondásmentesség két követelménye egyszerre nem teljesülhet a véges tapasztalatban, mégpedig éppen az eredendő reflexivitás miatt, akkor az ellentmondásmentességet részesíti előnyben és a teljesség igényéről meghatározatlan időre lemond, de regulatív eszmeként ott lebeg a szeme előtt mint minden törekvésének végső célja. Mintha csak nem is az őstantinómia (önvonatközás/

tárgyvonatkozás reflexív viszonya) elfojtása és elfelejtése alapozná meg a logikus, ellentmondásmentességre törekvő gondolkodás lehetőségét és teleologikus irányultságát. Husserlnél ugyanúgy, mint Gödelnél. Tengelyi számára is az teszi lehetővé, hogy e kérdést függőben hagyja és egy szigorúan csak módszertani transzcendentá-lizmusra szorítkozzon, hogy a világ *végtelen nyitottságára* hivatkozik. De miféle végtelen ez? E végtelenség természetének vizsgálata perdöntő mozzanata a késői főmű, a *Welt und Unendlichkeit* gondolatmenetének, de az *Őstények és világvázlatok* szövegeiben csak néhány utalás erejéig van jelen. Más-hol részletesen fogok a kérdéssel a *Welt und Unendlichkeit* kapcsán foglalkozni, itt most csak arra mutathatok rá, hogy e nyitott végtelenség egy potenciálisan végtelen, transzfinit lépésekben kibontakozó folyamat végtelenje. Azért nyitott, mert soha nem zárható le anélkül, hogy ne válna ellentmondásossá, viszont nyitottságában, nem-teljességében meg *kell* hogy tudja *őrizni* a maga egyöntetűségét és konzisztenciáját. Ez a transzcendentális követelmény fejeződik ki a „transzcendentális experienciálékban” mint összhangtenden-ciacikban. Tengelyi egy, kizárólag a tapasztalatra és nem a magábanvaló dolgokra vonatkozó kvázi-teleológia keretei között véli a végtelenségig elodázhatónak a racionális (ellentmondásmentes) diskurzus eredetében meghúzódó antinómia vagy paradoxon felszínre törését. Az a végtelen pedig, ami e teleológia nyitottságát és potenciális végtelenségét indirekt módon garantálja, ugyanúgy, mint Cantor végtelen-hierarchiájának esetében, nem lehet egyéb, mint a teljességgel elgondolhatatlan „*abszolút végtelen*”. Ez utóbbit éppen az tünteti ki, hogy nem lehet azonos semmilyen konzisztens módon elgondolható nagysággal, azaz: abszolút értelemben inkonzisztens sokaság. Ez a reflexiós princípium szolgál az abszolút végtelen indirekt meghatározásának

alapjául: a meghatározhatatlan, mely az egyre növekvő nagyságok mindenkor elérhetetlen horizontjaként szolgál. (Erre Cantor is rájött; az összes számosságok $[\Omega]$ és az összes rendszámok $[\aleph]$ osztálya egyaránt inkonzisztens, de matematikusként és monoteistaként ezt nem vallhatta be magának. Sőt Gödel is látta ezt, paranoiá-san rettegett is Emil Posttól, akiről az hírlett, hogy egy abszolút – minden axióma-rendszerrel független – eldönthetetlenség megkonstruálásán dolgozik, és ezért Gödel sátánként tekintett rá.) Pedig ez ugyanaz a reflexiós paradoxon, mint az öneszmélés során fellépő: azért nem foghatom fel, mert én magam vagyok az, akit fel kellene fognom. Ha az abszolút ellentmondásnak e két aspektusa találkozik, akkor maga a tapasztalat válik ellentmondássá; a valóság, túl minden szimbolikus-imaginárius képzetben, mint ellentmondás ad hírt önmagáról.

Ha van metafizikai őstény, akkor ez az! Az eredendő reflexivitás és az ebből fakadó valós, elfojthatatlan, megregulázhatatlan inkonzisztencia. Tengelyi nagyon közel kerül ehhez a felismeréshez, amikor a már ismertett őstényeken túl bevezet egy további, minden egyéb őstényben előfeltételezett, őstényt: „az őstények őstényét”. Ez nem más, mint maga a „*megjelenés eseménye*”. A megjelenésben mint reflexív eseményben nem válik szét a megjelenő, a megjelenés történése és az, akinek megjelenik valami. Ha valóban a megjelenés eseménye a végső őstény, akkor nem teljesen önkényes azt állítani, hogy egyetlen metafizikai őstény van, és ez a tiszta önvonatkozás paradox ősténye. Hogy szükségszerű-e ez az őstény, vagy csak faktikus, esetleges szükségszerűség illeti meg, immár nem felvethető kérdés: ahhoz, hogy felvessük, már meg kellett történnie egy mindenféle modalitást felülmúló valóságban, mely ellentmondásosságában éppoly irreális is.

Másodszor, maradéktalanul vonzóznak azért nem találhatom hajdani kedves tanárom koncepcióját, mert a filozófiát nem tekintem kizárólagosan tudományos vállalkozásnak. Tengelyi számára viszont a filozofálás magától értetődő közege mindvégig az egyetem, az akadémiai élet, nyelve pedig a múlt örökségét rekapituláló és akadémiai vitákban továbbépítő egyetemi diskurzus maradt. Tengelyi a filozófiára (élete előrehaladtával talán egyre inkább) elsősorban mint generációkon átívelő, kollektív tudományos feladatra tekintett, melynek helye az egyetemen van. Ám nem kell rögtön kajánul Lacan *discours universitaire*-jére gondolnunk, hogy belásuk: az átütően eredeti filozófiai gondolatok többsége nem az „akkreditált” tudás átörökítésére szerveződött, mindig konzervatív egyetemekről indult el, még ha előbb-utóbb oda is került vissza. Másrészt az a szélsőséges akadémizmus, melyet Tengelyi élete vége felé egyre inkább magáénak érzett, úgy gondolom, szem elől téveszti az egyes ember filozofálásában spontán módon megnyilvánuló csodálkozást és bölcsesség utáni vágyakozást, a bölcsesség spontán szeretetét. Ahogy Szókratész archetípusa is mutatja: nem létezne filozófia (tudományként sem), ha az egyes halandó és halandóságával szembenézni kénytelen ember nem próbálna meg mindig, újra és újra, egyszerű és megismételhetetlen módon, ám ugyanakkor a dolog természetéből fakadóan, *végleges* választ adni saját halandóságának kihívására. Vagyis ha egyesek nem próbálnának meg filozofikusan élni. E személyes érintettség nélkül, mely mindig világnézeti igényeket is magában foglal (még ha azok maradéktalan kielégítése valóban nem is érhető el semmiféle végleges bölcsesség megszerzése által), a filozófia akadémikus iskolafilozófiává válik, melynek nem sok köze van azokhoz az örök, nagy kérdésekhez, melyek mindenkit – a csavargóktól a professzorokig, a haj-

léktalanoktól a dúsgazdagokig – csodálkozásra készítetnek és filozófussá tesznek. Az olyan iskolafilozófia, mely elveszti a kapcsolatot az individuum élettapasztalatának eleven forrásával, amely tehát nem a saját nevében, hanem csakis a „tudomány” nevében filozofál, tudományos vállalkozásként is előbb-utóbb kiüresedik és meghal.

Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a módszertani transzcendentalizmus törekvése a tudományosság szempontjából nagyon is helyénvaló: megvéd mind a „spekulatív szertelenség”, a türelmetlen túlgondolás, mind a gondolattalan pozitívizmus szélsőségétől. Ha módszertani transzcendentalizmuson nyitott, éntelen jelenlétet és figyelmet értünk, nem pedig egyetemi „munkafilozófiát”, akkor akár életfilozófiai eszmeként is felfoghatjuk, mely a valóban filozofikus élet lehetőségét fejezi ki. És egy olyan „tartásként”, melynek éthoszát Tengelyi László *élete* is nagyon sok vonatkozásában visszatükrözte.

Az új könyv tanúsága szerint Tengelyi mintha tényleg sietett, szinte kapkodott volna. Tőle szokatlanul gyors tempóban követik egymást a gondolati lépések, az újabb és újabb mérlegelendő szempontok, miközben a nagy műgonddal felépített architektonika garantálja az egész könyvön átívelő gondolatmenet feszességét. Ha azonban ez az architektonika önellentmondásosnak bizonyul, akkor talán nincs más választásunk, mint szembenézni a valós ellentmondással, és a pusztá ész határain túllépve behatolni a *dialetheia*, a valós ellentmondások és az ellentmondásos valóság birodalmába.

Azzal kezdtem ezt a kis írást, hogy Tengelyi életműve kereknek és lezártnak tekinthető, ugyanakkor bizonyos kifogásokkal is éltem a módszertani transzcendentalizmus végkövetkeztetéseivel kapcsolatban. Óhatatlanul eszébe jut az embernek, hogy még milyen nagyszerű könyvek sorát írhatta volna tanárunk, ha megadatott vol-

na neki, hogy akár még évtizedekig köztünk lehessen. E furcsa, kontrafaktuális, mégis jövő idejű feltételes módban feltett kérdésre természetesen nincs válasz. Azoknak a tanítványoknak éppen most, ezekben az években is megszülető művei adhatnak jobb híján mégis valamiféle választ erre a képtelen kérdésre, akiket összefoglalóan már a kilencvenes évek derekától úgy neveztek, hogy a „Tengelyi-iskola”. Olyan kiváló filozófusokra gondolok itt, mint Komorjai László, Ullmann Tamás, Takács Ádám, Moldvay Tamás, továbbá Szegedi Nóra, Sajó Sándor, Vermes Katalin, Farkas Henrik, Rónai András s bizonyára még sokan mások is. Az volna nagyszerű, ha eme önálló utakon járó gondolkodók életmű-

vében mégiscsak valami megvalósulhatna abból a beváltatlan ígéretből, ami a „Tengelyi-iskola” volt és lehetett volna. Hogy mit takar ez az elnevezés, az most már sajnos részben csak rajtunk, tanítványain fog múlni!

IRODALOM

- Gondek, Hans-Dieter – Tengelyi László
2011. *Neue Phänomenologie in Frankreich*.
Berlin, Suhrkamp.
- Tengelyi László 2014. *Welt und Unendlichkeit. Zum Problem phänomenologischer Metaphysik*. Freiburg/München, Karl Alber.
- Tengelyi László 2017. *Őstények és világvázlatok*. Budapest, Atlantisz.

